

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Швейцарська агенція розвитку
та співробітництва (SDC)

МІЖНАРОДНИЙ
ФОНД
ВІДРОДЖЕННЯ

НОВА
УКРАЇНЬКА
ШКОЛА

European Bank
for Reconstruction and Development

ПРЯМУЄМО
РАЗОМ

Моніторинг

РЕЗУЛЬТАТИ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА УРОКАМИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Дякуємо за допомогу у проведенні моніторингового дослідження фахівцям Навчально-наукового інституту точних наук і економіки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, Кафедри комп'ютерної інженерії та освітніх вимірювань Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, Директорату шкільної освіти Міністерства освіти і науки України, Команди підтримки реформ при Міністерстві освіти і науки України, LEGO Foundation, фінсько-українського проєкту «Learning together»/«Навчаємося разом», Київського міжнародного інституту соціології, Інституту освітньої аналітики, Українського центру оцінювання якості освіти.

Ця публікація стала можливою за підтримки Швейцарії через Швейцарську Агенцію розвитку та співробітництва в межах проєкту «Дослідження впровадження реформи "Нова українська школа"». Відповідальність за зміст цієї публікації несе виключно ГО «Центр підтримки освітніх реформ». Точка зору авторів не обов'язково відображає точку зору донора.

Матеріал підготовлено за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» у межах проєкту «Освітня реформа: якісні виміри впровадження». Матеріал відображає позицію авторів і не обов'язково збігається з позицією Міжнародного фонду «Відродження».

Матеріал розроблено за участі Команди підтримки реформ Міністерства освіти і науки України в межах проєкту «Українська архітектура реформ». Проєкт впроваджується за підтримки Європейського Банку Реконструкції та Розвитку (ЄБРР) та Багатостороннього Донорського Фонду Стабілізації та Сталого Розвитку України (Данія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Італія, Японія, Нідерланди, Норвегія, Польща, Швеція, Швейцарія, Велика Британія, США та Європейський Союз, найбільший донор). Матеріал відображає позицію авторів і не обов'язково збігається з позицією донорів.

Зміст

Інформація про дослідження	4
1. Типи висловлювань та способи взаємодії вчителя з учнями на уроках з урахуванням типу закладу освіти, місця його розташування та наповнюваності класу	6
2. Типи висловлювань та способів взаємодії вчителя з учнями на уроках математики, української мови/літературного читання, «Я досліджую світ» або природознавства/ основ здоров'я/трудового навчання	10
2.1. Математика	10
2.2. Українська мова/літературне читання	14
2.3. «Я досліджую світ» або природознавство/ основи здоров'я/трудове навчання	17
Висновки	21

Інформація про дослідження

Реформа «Нова українська школа», яка стартувала у 2018 році, потребує аналізу ефективності її реалізації. Щоб мати змогу відслідковувати зміни в навчальних досягненнях, обумовлених впровадженням Державного стандарту початкової освіти¹, було започатковано проведення загальнодержавного моніторингового дослідження якості початкової освіти «Стан сформованості читацької та математичної компетентностей випускників початкової школи закладів загальної середньої освіти»². Водночас важливо відслідковувати зміни у рівні оволодіння наскрізними вміннями (soft skills), ґрунтовно досліджувати рівень сприйняття реформи НУШ та змін, що нею започатковуються, основними зацікавленими сторонами: керівниками закладів загальної середньої освіти, педагогами та батьками і учнями.

З ініціативи Міністерства освіти і науки України громадська організація «Центр підтримки освітніх реформ» у співпраці з Командою підтримки реформ МОН за фінансової підтримки Швейцарії через Швейцарську Агенцію розвитку та співробітництва і Міжнародного фонду «Відродження» провели комплексне дослідження ефективності впровадження НУШ. Базовим нормативним документом, який визначав мету, зміст і процедури здійснення моніторингу, став наказ Міністерства освіти і науки України №1274 від 8 жовтня 2019 року «Про затвердження програми проведення моніторингового дослідження впровадження реформи “Нова українська школа” у закладах загальної середньої освіти»³.

Отже, **метою** дослідження було оцінити ефективність впровадження реформи «Нова українська школа» в частині формування наскрізних умінь в учнів початкових класів, а також в частині сприйняття її учасниками освітнього процесу.

Об’єкт дослідження: впровадження реформи «Нова українська школа» в освітній процес початкових класів.

Предмет дослідження: процес формування наскрізних умінь в учнів початкових класів в умовах впровадження реформи «Нова українська школа», а також ставлення до реформи різних стейкхолдерів.

З-поміж **завдань** дослідження було:

- ▶ дослідити рівень сформованості наскрізних умінь в учнів 3-х класів закладів загальної середньої освіти;
- ▶ оцінити ступінь реалізації цілей реформи «Нова українська школа» у початкових класах закладів загальної середньої освіти;
- ▶ обґрунтувати залежність між сформованістю наскрізних умінь учнів та методами роботи педагогів, стилем педагогічної взаємодії, організацією освітнього середовища;

1 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%DO%BF>

2 https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2020/01/MDYAPO_Drugyj-tsykl-osnovnyj-etap_2020.pdf

3 <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-programi-provedennya-monitoringovogo-doslidzhennya-vprovadzhennya-reformi-nova-ukrayinska-shkola-u-zakladah-zagalnoyi-serednoyi-osviti>

- ▶ дослідити ставлення учасників освітнього процесу до реформи «Нова українська школа».

Для реалізації дослідження був розроблений стратифікований двоступеневий дизайн вибірки. Загальний обсяг вибірки закладів освіти склав 150 шкіл, які розділені на 3 страти за типом закладу. Для позначення різних типів закладів загальної середньої освіти освіти⁴ у тексті використовуються такі терміни:

- 1. Пілотні школи:** заклади загальної середньої освіти – учасники всеукраїнського експерименту за темою «Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення початкової освіти в умовах реалізації нового Державного стандарту початкової загальної середньої освіти» відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 1028 від 13 липня 2017 року. Вибірка пілотних закладів освіти формувалася з урахуванням переліку учасників всеукраїнського експерименту, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України № 27 від 11 січня 2019 року «Про розширення бази проведення експерименту всеукраїнського рівня на базі закладів загальної середньої освіти на 2017-2022 роки».
- 2. Спеціалізовані школи:** заклади загальної середньої освіти освіти I, I-II, I-III ступенів з поглибленим вивченням окремих навчальних предметів. Для дослідження у страті було випадковим чином відібрано 30 закладів освіти з-поміж 1 523 по всій Україні.
- 3. Загальноосвітні школи:** заклади загальної середньої освіти I, I-II, I-III ступенів без поглибленого вивчення окремих предметів. Цю страту складають 11 288 закладів освіти та навчально-виховних комплексів, з яких випадковим чином до вибірки дослідження відібрано 95.

4 На момент проведення дослідження статуту закладів загальної середньої освіти ще не було змінено відповідно до нового ЗУ «Про освіту»

1. Типи висловлювань та способи взаємодії вчителя з учнями на уроках з урахуванням типу закладу освіти, місця його розташування та наповнюваності класу

У цьому розділі представлено результати спостереження за уроками учителів початкових класів. Усього експертами було відвідано 546 навчальних занять, на яких вони фіксували у спеціально розроблених формах типи висловлювань та способи взаємодії вчителя з учнями, а також частоту їх вживання чи застосування.

Предметом спостереження були типові висловлювання учителя, які можна було співвіднести з такими категоріями, як: «спонукає до командної роботи»; «спонукає до індивідуальної роботи»; «дає вказівки»; «нагороджує і заохочує, проявляє задоволення»; «критикує і нагадує»; «приймає пропозиції та ідеї, слухає»; «ігнорує ідеї дітей, не слухає»; «підтримує, спонукає до самостійного пошуку»; «підказує, відповідає за учня»; «дискутує та розмовляє»; «говорить, читає, веде бесіду з учнями»; «ставить відкриті запитання щодо роз'яснення»; «ставить запитання щодо перевірки знань»; «ставить інші питання та здійснює висловлювання».

Враховуючи, що способи взаємодії учасників спілкування при всій зовнішній різноманітності можуть бути зведені до двох типів – **співпраці** або **домінування/конфлікту**, в даному дослідженні типові висловлювання вчителя були класифіковані у дві групи відповідно до двох типів взаємодії.

Співпраця: вчитель/вчителька спонукає до командної роботи; нагороджує і заохочує, проявляє задоволення; приймає пропозиції та ідеї, слухає; підтримує, спонукає до самостійного пошуку; дискутує та розмовляє; ставить відкриті запитання щодо роз'яснення.

Домінування/конфлікт: вчитель/вчителька спонукає до індивідуальної роботи; дає вказівки; критикує і нагадує; ігнорує ідеї дітей, не слухає; підказує, відповідає за учня; говорить, читає, веде бесіду з учнями; ставить запитання щодо перевірки знань.

Кількісні показники використання учителями типових висловлювань дозволяють визначити найбільш поширені з них. Це: вчитель/вчителька «надає вказівки»; «говорить, читає, веде бесіду з учнями»; «ставить запитання щодо перевірки знань». При тому, що кількісні показники використання учителями цих типових висловлювань (максимально до 11 разів за урок) суттєво відрізняються від усіх інших висловлювань (максимально до 5 разів за урок), є деяка відмінність у частотності цих висловлювань у закладах освіти різного типу (Діаграма 1), у закладах з різною наповнюваністю класу (Діаграма 2), а також у закладах, що різняться місцем розташування (Діаграма 3).

У загальноосвітніх школах на уроках педагоги «дають указівки» учням частіше (10 разів за урок), ніж це спостерігається в пілотних класах та спеціалізованих школах (відповідно 8 та 9 разів за урок). У класах з меншою наповненістю (до 20 учнів) учителі «дають указівки» частіше (11 разів на урок), ніж у класах з більшою наповнюваністю (9 разів за урок). Якщо порівнювати заклади освіти за місцем розташування, виявляється, що в селах учителі на уроках дають указівок більше, ніж у містах (11 проти 9).

Педагоги в загальноосвітніх школах частіше використовують типове висловлювання «говорить, читає, веде бесіду» (9 разів за урок), ніж у спеціалізованих школах та пілотних школах (відповідно 5 та 6 разів за урок). Як і в ситуації з наданням указівок, учителі в класах, де навчається не більш як 20 осіб, «говорять, читають та ведуть бесіду» частіше (11 разів за урок), ніж у класах з наповнюваністю понад 30 учнів (5 разів за урок). У закладах освіти малих міст і сіл типове висловлювання «говорить, читає, веде бесіду» використовується частіше (по 9 разів за урок), ніж це відбувається в закладах освіти великих міст (5 разів за урок).

Діаграма 1. Показники типових висловлювань учителів у закладах освіти різного типу

Скільки разів вчитель

Учителі «ставлять запитання для перевірки знань» частіше в загальноосвітніх школах (7 разів за урок), ніж у пілотних та спеціалізованих школах (по 5 разів за урок). Також у класах, де навчаються не більше 20 осіб, «запитання для перевірки знань» ставляться вчителями частіше (7 разів за урок), ніж у класах з наповнюваністю понад 30 учнів (5 разів за урок). У селах учителі це роблять частіше (8 разів за урок), ніж у великих та малих містах (відповідно 5 та 6 разів за урок).

Усі розглянуті найпоширеніші типові висловлювання констатують такий тип взаємодії, як домінування/конфлікт. Типові висловлювання учителя, які констатують співпрацю, не є поширеними в учительському мовленні і всі увійшли до групи висловлювань, які під час спостережень було зафіксовано на уроках до 5 разів. У цій групі висловлювань представлені й такі, що констатують домінування/конфлікт також. Учителі «ставлять відкриті запитання щодо роз'яснення, нагороджують, заохочують, проявляють задоволення, приймають пропозиції та слухають» удвічі частіше, ніж «підказують, відповідають за учня або критикують і нагадують». Водночас «спонукають до індивідуальної роботи» удвічі частіше, ніж «до командної». «Дискутування» учителів з учнями має майже найнижчі кількісні показники, поступаючись лише «критиці та нагадуванню». На жодному з уроків не було зафіксовано, що вчитель «ігнорує ідеї дітей, не слухає». У пілотних школах під час спостереження не було виявлено випадків, коли вчитель «критикує і нагадує».

Діаграма 2. Показники типових висловлювань учителів у закладах з різною наповнюваністю класу

Скільки разів вчитель

Суттєвих розбіжностей у показниках групи висловлювань, які констатують співпрацю, у закладах освіти різних типів, місця розташування та наповнюваності класу не виявлено.

Діаграма 3. Показники типових висловлювань учителів у закладах, що різняться місцем розташування

Скільки разів вчитель

2. Типи висловлювань та способів взаємодії вчителя з учнями на уроках математики, української мови/літературного читання, «Я досліджую світ» або природознавства/основ здоров'я/трудового навчання

Під час спостереження експерти відвідували уроки з різних навчальних предметів: української мови, математики, образотворчого мистецтва, музичного мистецтва, інформатики, трудового навчання, основ здоров'я, іноземної мови, фізкультури, природознавства, «Я досліджую світ», літературного читання тощо. Детальний аналіз даних було здійснено лише щодо тих навчальних предметів, які відвідувалися найчастіше і щодо яких після зважування даних можна робити обґрунтовані висновки. Це уроки математики, української мови (для пілотних шкіл) та української мови та/або літературного читання (для інших типів закладів освіти), «Я досліджую світ» (для пілотних шкіл) та природознавства/основ здоров'я/трудового навчання (для інших типів закладів освіти).

2.1. Математика

На уроках математики, як і сукупно⁵ на всіх навчальних предметах, переважають такі типові висловлювання вчителя, як «надання вказівок, говоріння, читання, бесіда з учнями» та «запитання щодо перевірки знань». Але кількісні показники по закладах освіти різних типів дещо відрізняються від сукупних даних (Діаграма 4).

Наприклад, «надання вказівок» на уроках математики трапляється частіше: сукупні дані нам показують у спеціалізованих закладах, загальноосвітніх та пілотних школах використання учителем цих типових висловлювань відповідно 10, 9 та 8 разів за урок, а аналіз спостережень за уроками математики показує 12, 11 та 9 разів за урок. Відмінності помітні більше у спеціалізованих закладах та загальноосвітніх школах, ніж у пілотних школах. Зростає і кількість «запитань для перевірки знань» (6, 8, 6 разів за урок проти 5, 7, 5 разів за урок). Водночас розрив між показниками загальноосвітніх та пілотних шкіл зберігається: у загальноосвітніх школах учитель частіше «ставить запитання для перевірки знань».

⁵ Тут і надалі під сукупними даними маються на увазі відповідні показники, зображені на Діаграмах 1-3

Діаграма 4. Показники типових висловлювань учителів на уроках математики в закладах освіти різного типу

Скільки разів на уроці математики вчитель

При порівнянні шкіл з різною наповненістю класів (Діаграма 5) між собою ситуація з типовими висловлюваннями «дає вказівки, говорить, читає, веде бесіду, ставить запитання для перевірки знань» у загальному значенні повністю відповідає тому, як це представлено в сукупних даних по всіх предметах: у класах з найменшою наповненістю (до 20 учнів) на уроках математики це трапляється частіше, ніж у класах з більшою наповненістю. Але кількісні показники дещо вищі: наприклад, «дає вказівки» – 12 та 11 разів за урок відповідно у класах до 20 учнів проти 11 та 9 разів у класах, де учнів більш ніж 20. Типове висловлювання «ставить запитання для перевірки знань» у класах з меншою наповненістю (до 20 учнів або від 21 до 30 учнів) трапляється частіше, тимчасом як у класах з наповненістю понад 30 учнів на уроках математики кількість запитань не більша, як порівняти з сукупними даними по всіх предметах (відповідно 9, 7, 5 разів за урок проти 7, 6, 5 разів за урок). Також у класах з меншою наповненістю на уроках математики менша кількість таких висловлювань учителя, як «говорить, читає, веде бесіду», порівнюючи з сукупними даними по всіх предметах (9 разів за урок проти 11 разів).

Діаграма 5. Показники типових висловлювань учителів на уроках математики в закладах з різною наповнюваністю класу

Скільки разів на уроці математики вчитель

Порівнюючи сільські та міські школи (Діаграма 6), можна побачити, що на уроках математики в сільських школах учитель частіше, ніж у школах міст, «дає вказівки та ставить запитання для перевірки знань». Це загалом відповідає тим показникам, що представлені й сукупними даними по всіх предметах. Але в сільських школах та школах малих міст спостерігається, що на уроках математики учитель «задає запитання щодо перевірки знань» дещо частіше, як порівняти з тими показниками, які є сукупними по всіх предметах (9 та 7 разів проти 8 та 5 разів за урок), у школах великих міст немає відмінностей. Також у сільських і міських школах, як малих, так і великих, на уроках математики учитель надає більшу кількість «вказівок», ніж це представлено в сукупних даних по всіх предметах (12 та 10 проти 11 та 9 разів за урок). Під час порівняння показників по такому типовому висловлюванню, як «говорить, читає, веде бесіду», у школах ніяких відхилень в показниках немає, а в сільських школах є зменшення кількості таких висловлювань з боку вчителя (8 разів проти 9 разів за урок).

Діаграма 6. Показники типових висловлювань учителів на уроках математики в закладах, що різняться місцем розташування

Скільки разів на уроці математики вчитель

Щодо типових висловлювань учителя, які констатують співпрацю, на уроках математики учителі дуже рідко «дискутують і розмовляють з учнями», показники по цьому типовому висловлюванню майже не відрізняються від сукупних даних по всіх предметах. Але слід зазначити, що у класах з наповненістю понад 30 учнів на уроках математики взагалі такої активності не виявлено. Так само, як і свідчать сукупні дані по всіх предметах, учителі на уроках математики рідко «спонукають» учнів «до групової роботи». Стосовно типового висловлювання «нагороджує і заохочує, проявляє задоволення» слід зазначити дещо більшу кількість таких проявів на уроках математики в пілотних і спеціалізованих школах, як порівняти з сукупними даними по всіх предметах (4 та 5 разів проти 3 та 4 разів за урок). Навпаки, тобто менше, представлені на уроках математики в пілотних школах прояви співпраці у форматі «приймає пропозиції та ідеї, слухає» (2 рази проти 4 разів за урок), «підтримує, спонукає до самостійного пошуку» (3 рази проти 4 разів за урок), «ставить відкриті запитання щодо роз'яснення» (4 рази проти 5 разів), притому в спеціальних школах та загальноосвітніх закладах показники з цих типових висловлювань збігаються з сукупними даними по всіх предметах.

У школах з різною наповненістю класів на уроках математики ситуація з типовими висловлюваннями, які констатують співпрацю, майже не відрізняється від сукупних даних по всіх предметах. Але якщо відмінності є, то, як правило, це менша кількість таких висловлювань. Наприклад: у класах з наповненістю до 20 учнів на уроках математики учитель рідше «нагороджує і заохочує, проявляє задоволення», а також «ставить відкриті запитання щодо роз'яснення» (4 рази проти 5 разів за урок). У класах з наповненістю понад 30 учнів учителі на уроках математики рідше «підтримують, спонукають

до самостійного пошуку», ніж це зафіксовано в сукупних даних по всіх предметах (2 рази проти 3 разів за урок).

Порівняння кількісних показників проявів співпраці на уроках математики в сільських та міських школах не виявило відмінностей від сукупних даних по всіх предметах.

2.2. Українська мова/літературне читання

У загальноосвітніх та спеціалізованих школах, які працюють за Державним стандартом початкової освіти 2011 року, освітня галузь «Мови і літератури» реалізується двома навчальними предметами: українська мова та літературне читання. У пілотних школах, які працюють за чинним Державним стандартом початкової освіти 2018 року, мовно-літературна освітня галузь реалізується інтегрованим мовно-літературним курсом «Українська мова». Тому для аналізу результатів спостереження в непілотних школах дані двох навчальних предметів було об'єднано в одну базу, щоб забезпечити порівнюваність отриманих результатів.

На уроках української мови/літературного читання в усіх типах закладів освіти (Діаграма 7) учитель частіше за щось інше «дає вказівки, говорить, читає, веде бесіду, ставить запитання для перевірки знань». Дещо більше, як порівняти з сукупними даними по усіх уроках, у пілотних класах учитель «дає вказівки та говорить, читає, веде бесіду» (9 та 7 разів за урок проти 8 та 6 разів за урок). У загальноосвітніх школах дещо більше, як порівняти з сукупними даними по всіх уроках, «ставить запитання для перевірки знань» (8 разів за урок проти 7 разів за урок).

У класах з різною наповненістю на уроках української мови/літературного читання (Діаграма 8) зберігається загальна картина, представлена в сукупних даних по усіх предметах: у класах з наповненістю менше за 20 учнів учитель «дає вказівки, говорить, читає, веде бесіду та ставить запитання для перевірки знань» частіше за інші типові висловлювання. Водночас сама кількість таких запитань у таких класах більша (9 разів за урок проти 7 разів, як свідчать сукупні дані по усіх предметах). Також зазначається, що в більших класах учитель «дає вказівки» дещо частіше, як порівняти з сукупними даними по усіх предметах (10 разів за урок проти 9 разів).

Діаграма 7. Показники типових висловлювань учителів на уроках української мови/літературного читання в закладах освіти різного типу

Скільки разів на уроці української мови і/або читання вчитель

Діаграма 8. Показники типових висловлювань учителів на уроках української мови/літературного читання в закладах з різною наповнюваністю класу

Скільки разів на уроці української мови і/або читання вчитель

Показники найпоширеніших учительських висловлювань у сільських та міських школах на уроках української мови/літературного читання (Діаграма

9), як порівняти з сукупними даними по всіх предметах, дещо відрізняються. Якщо сукупні дані показують, що в сільських школах більше, ніж в інших школах, учитель «дає вказівки, говорить, читає, веде бесіду», то на уроках української мови/літературного читання учитель у школах малих міст це робить частіше. Водночас вчитель у сільських школах «ставить запитання для перевірки знань» частіше, ніж це показують сукупні дані по усіх предметах (9 разів за урок проти 8 разів за урок). Спостереження виявили, що в селах учитель узагалі «не критикує і не нагадує».

Щодо типових висловлювань учителя, які констатують співпрацю, у будь-якому типі закладу освіти на уроках української мови/літературного читання не помітні відмінності щодо «дискутує і спонукає до групової роботи», як порівняти з сукупними даними по всіх уроках. Але в пілотних класах помічена більша кількість таких типових висловлювань, як «приймає пропозиції та ідеї, слухає» (6 разів проти 4 разів за урок), «підтримує, спонукає до самостійного пошуку» (5 разів проти 4 разів за урок), «ставить відкриті запитання щодо роз'яснення» (6 разів проти 5 разів за урок), притому в спеціалізованих та загальноосвітніх школах показники з цих типових висловлювань збігаються з сукупними даними по всіх предметах.

Є деяка відмінність показників на уроках української мови/літературного читання від сукупних даних по усіх уроках у школах з різною наповненістю класів щодо такого типового висловлювання, як «дискутує та розмовляє». Так, у класах з наповненістю менше за 20 учнів спостерігається, що вчитель робить це частіше (3 рази проти 2 разів за урок), у більших класах показники з цього типового висловлювання збігаються з сукупними даними по всіх предметах. В інших типових висловлюваннях цієї групи немає відмінностей від сукупних даних по усіх уроках.

Діаграма 9. Показники типових висловлювань учителів на уроках української мови/літературного читання в закладах, що різняться місцем розташування

Скільки разів на уроці української мови і/або читання вчитель

У сільських школах і школах малих міст учитель на уроках української мови/літературного читання менше «нагороджує і заохочує, проявляє задоволення», ніж це зазначено в сукупних даних по усіх уроках (4 і 3 рази за урок проти 5 і 4 разів за урок відповідно). У школах великих міст учитель частіше «приймає пропозиції та ідеї, слухає»; «ставить відкриті запитання щодо роз'яснення» (4 та 5 разів проти 3 та 4 разів за урок), тимчасом як у школах малих міст і сільських школах учитель «ставить відкриті запитання щодо роз'яснення» рідше (4 рази проти 5 разів за урок).

2.3. «Я досліджую світ» або природознавство/основи здоров'я/трудове навчання

У пілотних школах, які працюють за чинним Державним стандартом початкової освіти 2018 року, реалізується інтегрований курс «Я досліджую світ», який передбачає інтеграцію різних галузей (природничої, технологічної, соціальної та здоров'язбережувальної тощо). У загальноосвітніх та спеціалізованих школах, які працюють за Державним стандартом початкової освіти 2011 року, реалізуються різні навчальні предмети, які відповідають різним освітнім галузям: природознавство, основи здоров'я та трудове навчання. Для забезпечення можливості порівняння результатів спостереження в пілотних та інших закладах освіти дані моніторингу по названих трьох навчальних предметах було об'єднано в одну базу.

На уроках «Я досліджую світ» або природознавства/основ здоров'я/трудового навчання в усіх типах закладів освіти (Діаграма 10) учитель частіше за щось інше «дає вказівки, говорить, читає, веде бесіду, ставить запитання для перевірки знань».

Діаграма 10. Показники типових висловлювань учителів на уроках «Я досліджую світ» або природознавства/основ здоров'я/трудового навчання в закладах освіти різного типу

Скільки разів на уроці Я досліджую світ або Природознавство/Основи здоров'я/Трудове навчання вчитель

Але учитель значно менше «дає вказівки та ставить запитання для перевірки знань», як порівняти з сукупними даними по всіх уроках (9, 6, 7 разів за урок відповідно в загальноосвітніх, спеціалізованих закладах освіти та пілотних школах проти 10, 9, 8 разів за урок; 5, 4, 4 рази проти 7, 5, 5 разів за урок). Одночасно в загальноосвітніх школах учитель «говорить, читає, веде бесіду» більше, ніж це показують сукупні дані по всіх уроках (11 разів за урок проти 9 разів за урок). Водночас розрив між показниками з цього типового висловлювання між загальноосвітніми та пілотними школами і спеціалізованими закладами освіти досягає двох разів (11 разів за урок проти 5 разів за урок).

Порівнюючи класи з різною наповнюваністю по представленості найпоширеніших типових висловлювань (Діаграма 11), слід зазначити, що в класах з наповнюваністю учнів понад 20 на уроках «Я досліджую світ» або природознавства/основ здоров'я/трудового навчання учитель «дає вказівки» рідше, а в класах, де учнів більше за 30, учитель це робить удвічі менше, ніж це зазначено в сукупних даних по всіх предметах (4 рази за урок проти 9 разів за урок). У класах, де учнів понад 30, учитель менше «ставить запитання для перевірки знань», це спостерігалось і в класах, де учнів менше за 20, причому в цих класах це було ще рідше (4 рази проти 5 разів за урок і 5 разів проти 7 разів за урок). Було помічено, що в класах, де учнів менш ніж 20, кількість проявів, коли учитель «говорить, читає, веде бесіду», суттєво більше, ніж це зазначено в сукупних даних по всіх предметах (15 разів за урок проти 11 разів за урок).

Діаграма 11. Показники типових висловлювань учителів на уроках «Я досліджую світ» або природознавства/основ здоров'я/трудового навчання в закладах з різною наповнюваністю класу

Скільки разів на уроці Я досліджую світ або Природознавство/Основи здоров'я/Трудове навчання вчитель

У сільських та міських школах на уроках «Я досліджую світ» або природознавства/основ здоров'я/трудового навчання показники найпоширеніших учительських висловлювань (Діаграма 12), як порівняти з сукупними даними по усіх предметах, дещо відмінні. Учителі на цих уроках менше «дають вказівок» та менше «ставлять запитання для перевірки знань», але водночас більше «говорять, читають, ведуть бесіди» (наприклад, у сільській школи учитель це робить 13 разів за урок проти 9 разів за урок).

Діаграма 12. Показники типових висловлювань учителів на уроках «Я досліджую світ» або природознавства/основ здоров'я/трудового навчання в закладах, що різняться місцем розташування

Скільки разів на уроці Я досліджую світ або Природознавство/Основи здоров'я/Трудове навчання вчитель

Типові висловлювання учителя на уроках «Я досліджую світ» або природознавства/основ здоров'я/трудового навчання, які констатують співпрацю, у загальноосвітніх школах представлені дещо частіше, ніж ми бачимо їх у цих самих закладах в сукупних даних по усіх предметах. У пілотних класах відмінностей майже не помічено, а у спеціалізованих в основному спостерігається зменшення таких висловлювань (наприклад, 2 рази за урок проти 4 разів щодо такого типового висловлювання, як «нагороджує і заохочує, проявляє задоволення»).

Є деяка відмінність показників на уроках «Я досліджую світ» або природознавства/основ здоров'я/трудового навчання від сукупних даних по всіх уроках у школах з різною наповненістю класів. У класах з наповненістю менше за 20 учнів відзначається, що вчитель частіше «спонукає до командної роботи, приймає пропозиції та ідеї, слухає, дискутує та розмовляє, ставить відкриті запитання щодо роз'яснення». Наприклад, щодо останнього типового висловлення можна зазначити, що учитель робить це 7 разів за урок проти 5 разів за сукупними даними по усіх предметах. Але і в класах з

більшою наповненістю кількість таких запитань більша за сукупні дані по всіх предметах.

У сільських школах та школах малих міст учителі більше, ніж це подано в сукупних показниках по всіх предметах, «спонукають до командної роботи, приймають пропозиції та ідеї, слухають, дискутують та розмовляють, ставлять відкриті запитання щодо роз'яснення». Наприклад, 5 разів за урок проти 3 разів «приймають пропозиції та ідеї, слухають» і в сільських школах, і в школах малих міст. 8 разів проти 5 разів за урок учителі «ставлять відкриті запитання щодо роз'яснення» в школах малих міст. Водночас у школах великих міст спостерігається в основному зниження показників майже по всіх типових висловлюваннях. Наприклад, 1 раз за урок проти 3 разів учителі у школах великих міст «приймають пропозиції та ідеї, слухають».

ВИСНОВКИ

1. Учителі закладів освіти різних типів (загальноосвітні, спеціалізовані, пілотні), різних за розташуванням та наповненістю класів підтримують на уроках переважно такий тип взаємодії з учнями, як домінування/конфлікт.
2. Прояви співпраці між учителем та учнями на уроках трапляються удвічі рідше, ніж прояви домінування з боку вчителя. Пропонуючи учням співпрацю, вчителі рідше за інше «спонукають їх до командної роботи або дискутують та розмовляють». Зафіксований в ході спостережень факт, що на уроках української мови в класах з наповнюваністю менш ніж 20 учнів дискусія трапляється частіше, ніж у малих класах на уроках математики, відображає специфіку традиційного підходу до шкільної освіти, де учителі пов'язують розвиток діалогічного мовлення лише з уроками української мови та не розглядають діалогічне мовлення як складову ключової компетентності «володіння державною мовою», яка має удосконалюватися в межах усіх освітніх галузей.
3. На уроках математики та української мови/літературного читання типові висловлювання, які констатують такий тип взаємодії, як домінування/конфлікт – «надає вказівки; говорить, читає, веде бесіду з учнями; ставить запитання щодо перевірки знань» – трапляються частіше, ніж це представлено в сукупних даних по усіх предметах. Ці відмінності помітні більше в спеціалізованих та загальноосвітніх закладах, ніж у пілотних школах. Водночас на уроках «Я досліджую світ» або природознавства/основ здоров'я/трудового навчання учитель значно менше «дає вказівки» та «ставить запитання для перевірки знань», як порівняти з сукупними даними по всіх уроках. Також саме на уроках «Я досліджую світ» або природознавства/основ здоров'я/трудового навчання в загальноосвітніх школах типові висловлювання, які констатують співпрацю, представлені частіше, ніж про це свідчать сукупні дані по усіх предметах. Таке становище може свідчити про те, що учитель намагається підсилити своє домінування на уроках з тих предметів, які підлягають державній підсумковій атестації, і готовий зменшити контроль за учнями, зменшуючи надання вказівок та запитань щодо перевірки знань, посилює співпрацю на уроках з тих предметів, де державна підсумкова атестація не передбачена. Підтвердженням цієї думки є і той факт, що найрідше експерти спостерігали дискусії на уроках математики у класах, де навчаються понад 30 учнів, – орієнтовно один раз на три уроки, найчастіше – на уроках «Я досліджую світ» або природознавства/основ здоров'я/трудового навчання в класах до 20 учнів, а також у селах – тричі за урок.
4. На уроках української мови в пілотних класах помічена більша кількість таких типових висловлювань учителя, як «приймає пропозиції та ідеї, слухає, підтримує, спонукає до самостійного пошуку, ставить відкриті запитання щодо роз'яснення», водночас в спеціалізованих та загальноосвітніх школах показники щодо цих типових висловлювань збігаються з сукупними даними по всіх предметах.

5. Порівняння частотності використання учителями трьох найпоширеніших типових висловлювань – «надання вказівок; говоріння, читання, бесіда з учнями та запитання щодо перевірки знань» – показує, що такий спосіб взаємодії учителя з учнями, як домінування/конфлікт переважає у закладах освіти, розташованих у сільській місцевості, у класах з наповнюваністю учнів до 20 осіб, а також у загальноосвітніх школах.